

КОНВЕНЦІЙНІСТЬ НЕОКЛАСИЧНИХ ТЕНДЕНЦІЙ У ТВОРЧОСТІ ПАВЛА ФИЛИПОВИЧА

Поетична спадщина Павла Филиповича до сьогодні ще мало досліджена. При розгляді поезії неокласиків ми так чи так стикаємося з феноменом *"грона п'ятірного"* в контексті розвитку вітчизняної літератури. Вже у 20-30 років ХХст., під час літературної дискусії, а точніше — ідеологічної боротьби, що точилась на сторінках преси за *"чистоту"* літературних рядів, до ставлення неокласиків було різко негативним. Їм закидали консерватизм, втечу від сучасних злободенних тем тощо. Один із критиків цього періоду зазначав: *"Свідома боротьба проти чистого мистецтва, що розглядає явища духової культури і зокрема мистецтва, яко "самодовлінні" явища, цінності, звичайно потрібна. Треба засвоїти, що теорія "самодовлінних" цінностей — це теорія буржуа, та особливо вона улюблена дрібним буржуа. Треба всякою нагодою користуючись, туман фетишу та ідеалізації розвіювати над нашою літературою."* А вже на Всеукраїнському з'їзді пролетарських письменників *"т. Хвиля недвозначно зазначив, що партія бореться з неокласиками не через античну тематику їхніх творів або плекання класичних форм, партія бореться з буржуазною ідеологією, що намагається впливати на нашу літературу"*.² Однак закиди на свою адресу неокласики чули не лише з боку радянського літературознавства. Навіть такий проникливий письменник, як В. Підмогильний у своїй статті *"Без стерня"* окреслив поетичний доробок М. Рильського, виділяючи ті комплекси, що стосувалися загалом класичної (або неокласичної) естетики. Підмогильний наголошує, що *"мистецтво для М. Рильського — це тільки своєрідне втілення його мрії, таке ж віще, як і природа, і неземне, як і його кохання. Мистецтво в його розумінні — тільки спосіб віддалитись від дійсності з її злом та нікчемністю"*.³

На жаль, неокласики не залишили по собі жодного документа, який би засвідчував їхню естетичну програму. Ми можемо нині

порівнювати неокласика Филиповича із неокласиком Зеровим тощо лише на основі спільної для них художньо-естетичної парадигми.

Павло Филипович залишив по собі невеликий поетичний доробок: збірки *"Земля і вітер"* (1922), *"Простір"* (1925), а також декілька віршів поза збірками й нечисленні переклади. Така *"непродуктивність"* зумовлювалася й винятковою вимогливістю П. Филиповича до власної літературної продукції.

Павло Филипович - поет різноплановий як за змістом, так і за формою, однак класична домінанта в його творчості залишалася незмінною. І коли погодитися з думкою Ю. Габермаса, що модерне зберігає прихований зв'язок, співвіднесеність з класичним, то можна зробити висновок, що модерність поетичної творчості Филиповича передбачала її класичність і навпаки. Однак, певна непослідовність Филиповича в утвердженні класичного канону дала підстави твердити Ю. Шереху, що *"Павло Филипович лишився поетом, який не вибився... на самостійну путь, який ішов туди, куди його штовхала течія"*.⁴ І далі: *"Филипович-поет був тим, що заведено називати словом еkleктик, і то еkleктик настільки, сказати б, послідовний, що тяжко навіть сказати, якому літературному напрямку і якій системі світогляду він віддавав перевагу"*.⁵

Справді, з усієї спадщини поета ми можемо виокремити лише чотири сонети (*"Дивись, дивись: безмежні перелоги..."*, *"Саломея"*, *"Тете"* та *"Білявий день втомився і притих"*), що увійшли до першої поетичної збірки. У *"Просторі"* ми не зустрічаємо жодного сонета. Але це зовсім не означає розриву з класичною традицією. Хоч поет у першому сонеті й декларує *"Не перший рік, як позникали боги, / Остались люди та мерці одні"*, та вже у *"Саломеї"* він твердить дещо інше, підносячи міфічний образ до рівня абстракції, узагальнення: *"Сліпа жаго, непереможна вродо! / Ти спопелить могла б життя народу,*

/ *Ти засмутила б соняшну блакить!*". І завершує сонет так: *"Й своє життя ти віддаси за право / В людській уяві віковично жить!"*. Зрозуміло, що тут ідеться про категорію краси як таку, перенесену з минулого в сучасність, і утривалення цієї краси у завтрашньому дні. У сонеті *"Гете"* також відчувається співвіднесеність минулого, сучасного і майбутнього. Ці три категорії часу заявлені вже у першій строфі: *"Минули пристрасті, змагання і труди, / А він ще промовля з погаслого сторіччя. / Одверте і ясне горить його обличчя, / І пильно в далечинь сягає зір твердий"*.

Однак у збірці *"Земля і вітер"* П. Филипович ще перебуває у пошукові, відчувається певна трафаретність, іаслідуваність деяких поезій, значний вплив символізму. Недаремно поет цікавився творчістю Ш. Бодлера і перекладав його. Відомі принаймні два переклади — *"Людина і море"* та *"Авель і Каїн"*. Водночас Филипович не цурається й фольклорних мотивів, але їм *"намагається надати поглибленої символізації, не імітуючи отієї "народної словесности", а підносячи її на вищий мистецький рівень"*.⁶ Характерним у цьому зв'язку є вірш *"Пісня"*, довершений за формою і змістом. Це справді мистецький твір.

Серед поезій, що дозволяють говорити про причетність Филиповича до неокласичної естетики, можна виділити сонет *"Саломея"*. Як відомо, однойменний сонет М. Зерова був нав'язаний саме цим твором. Автор, по-своєму розроблюючи біблійний міф, раніше вже використаний Вайльдом, через образ Саломеї оспівує і підносить красу. Неокласичні риси помічаємо й у поезії *"Сонце"*. Филипович не використовує тут античних мотивів, але образ сонця тут персоніфікується як загрозлива сила, що її ліричний герой намагається протистояти йому, пророкуючи: *"Коли ти п'єш сухі піски, / Гризеши кору верби старої / О, знаю, пройдуть ще віки, — / Не вистачить твоєї зброї"*. Тут також наявні три категорії часу: минулого — теперішнього — майбутнього. Взагалі поетові притаманно подавати певні образи ретроспективно, долучаючи їх до сучасного і перспективно відносячи до майбутнього. У тому ж таки *"Сонці"* про майбутнє поет каже: *"І ти постарієш, заснеш, / Таке бліде, сивоволосе, Нащадок мій з високих веж / Не раз тебе прийти запросить"*.

Коли у збірці *"Земля і вітер"* лише окремі поезії можна віднести до неокласичних, то у збірці *"Простір"* неокласицизм Филиповича є вже цілком виразний. Це і вірш *"Київ"*, і вірш, присвячений М. К. Заньковецькій, що має однойменну назву, а також *"З античних барельєфів"*. Вірш *"Здивуй увагою своєю..."* може прочитуватися як мистецьке кредо поета цього періоду творчості (*"... крізь минулого тумани / Мистецтва ще горять сузір'я"*). До неокласичних рис поезії Филиповича варто віднести й строфічну побудову деяких творів. У таких віршах, як *"Кому не мріялось, що є незнана Муза..."*, *"А там, на Заході, лягла залізна осінь..."*, автор застосовує білий вірш (п'ятистоповий ямб без рим). Ця ритмо-синтаксична конструкція, вимагаючи від митця великої вправності, водночас увиразнює текст, робить його більш строгим. Саме Филипович, на думку В. Державина, утвердив цю постичну форму в українській поезії.

Не викликає сумніву, що поезія *"Мономах"* містить у собі цілком виразну неокласичну доміанту. Витворюючи образ давньоруського князя, поет наділяє його рисами билинного героя: *"Бичача шия / Мов камінь, крик/Не Візантія, — / До степену звик"*. Зрештою, Мономах, будучи вочевидь ідеалізованим образом, набуває монументальності. Поет завершує вірш рядками *"Гримить відвага/ На всі віки — / Той крик варяга, / Той стиск руки!"*.

І в цьому вірші, і загалом у творчості Филиповича ми можемо бачити властивий *"неокласикам... особливий тип творчої саморефлексії — ...вельми далекий від домінуючого в їхній добі, але близький до того типу творчої особистості, що визначає поета-мислителя, поета-філософа..."*⁷

Можна погодитися з думкою, що поезія Филиповича позначена філософічністю (особливо пізня поезія). На цьому акцептують і В. Державин, і Е. Соловей, про це твердить і Л. Темченко: *"Плідна взаємодія між галузями поезії і філософії. Їх близькість і водночас віддаленість однієї від іншої — постійна прикмета європейської філософії, типологічне сприйняття якої у неокласиків вилилося в репрезентуванні мистецтва як будь-якої духовної діяльності на філософію, яка виступала в якості її ідеального взірця"*.⁸

Орієнтація на філософічність є однією з важливих індивідуальних прикмет неокласичності Филиповича. Поєднання історизму й філософічності зримо явлене

у вірші "Київ". Поет начебто намагається спростувати міф про Київ, що складався віками: "Ні вінками Атен, ні руїнами Трої / Не прославив тебе чужоземний Боян". А згодом — "Хто повірить словам, що Андрій Первозваний / На високих горах твоєю славу прорік?". Однак, ставлячи під питання це минуле Києва, Филипович намагається прозирнути майбутнє міста, в чому явно дається взнаки "глагол більшовизму": "Чуєш — там, вдалині, велетенські заводи / Іншу долю кують, інше сяєво слав!". (Не випадково стосовно рядка у вірші "Поміліла ріка, вал зрівнявся-осів" М. Зеров свого часу зауважив редакторові видання: "Він не осів, а його розкопали"). Творчість П. Филиповича, як і інших українських неокласиків, варто розглядати в контексті європейської літератури. Справді, не заглиблюючись у питання міжлітературних взаємин і не претендуючи на визнання єдиного загальноєвропейського неокласичного канону, можна виокремити риси, спільні для неокласичних шкіл багатьох європейських літератур. До, як вважають дослідники, них належать:

— етична настанова, спрямована на "благоговіння перед життям" (А. Швейцер) у формулі творчого злиття з "світовим життям" (М. Рильський);

— соціологічна вимога "перетворення духовного життя на духовне виробництво" (М. Вебер) як творчої праці "для майбутніх поколінь" (М. Зеров);

— поєднання аполонівсько-фаустівського пізнання природи, реалізованого в прихильності до циклічного сприйняття світу (М. Драй-Хмара, М. Зеров) і т.д.⁹

Однак, при цьому треба пам'ятати, що кожна національна неокласична школа мала й свої відмінності. Приміром, французький неокласицизм взяв за основний постулат тезу

про повернення літератури до глибинної національної ідеї (Жан Мореас, Анатоль Франс). На відміну від цього, німецький неокласицизм, спираючись на веймарський класицизм, на перший план виніс думку про повернення до духовності. Для німецьких неокласиків важливим було повернути літературі метафізичні переживання, що протистоять фатуму, а також відродити жанр трагедії (Пауль Ернст та ін.).

Для українських же неокласиків важливим було, по-перше, повернути історичну пам'ять і, по-друге, ввести вітчизняну історію, літературу в європейський контекст. За визначенням Т. С. Еліота, "досконала та класика, в якій вгадується дух усього народу, і яка не може інакше проявитись у мові, як відобразивши цей дух повно і цілісно".¹⁰ Українські неокласики, хоч і не завжди послідовно, намагались утримувати в своєму слові духовну історію народу, як цілісний феномен. Зокрема, в деяких віршах П. Филиповича ми знаходимо елементи "всеохпності", "універсальності", тобто те, що, за визначенням Еліота, належить до класицистичних рис.

Відчуваючи негативне ставлення до неокласиків з боку партійної верхівки, П. Филипович свого часу написав начебто жартівливий вірш "Епітафія неокласиків". Проте коли цей вірш поставити у контекст тієї доби, то він звучатиме загрозливо. Сонет закінчується рядками: "Он муза аж здригнулась, як почула, / Що ті переклади з Гомера і Катутла / Відродять капіталістичний світ".

Над ким і чим кепкував, кому адресувалася ця гірка іронія, - сьогодні, здається, цілком зрозуміло. Тому ми й можемо казати, що "покаятися" і "розгрішитися" перед більшовизмом неокласиків П. Филиповичу так і не вдалося...

Примітки

1. Лакиза П. Літературні нотатки / Життя й революція. - № 8, 1926, с. 52.
2. Життя й революція. - № 2, 1927, с. 237.
3. Життя й революція. — № 1, 1927, с. 46.
4. Шерех Ю. Не для дітей. — Пролог, 1964.
- 5 Там само.
6. В. Державин. Великий поет-мислитель. / П. Филипович. Поезії. - Мюнхен, 1957.
7. Соловей Е. Прадигма буття в поезії неокласиків (Микола Зеров) / Українська філософська лірика. - К.: Юніверс, 1998.
8. Темченко Л. Український неокласицизм 20-х - 30-х р.р. XX століття: Генезис, естетика, поетика. Автореферат. - Дніпропетровськ, 1997

9. *Темченко Л.* Український неокласицизм 20-х - 30-х р.р. ХХ століття. - Дніпропетровськ, 1997
10. *Элиот Т. С.* Что такое классик. / Назначение поэзии. - ЗАО "Совершенство". М, 1997.

Summary

This article deals with the writings of Pavlo Phylypovych in the context of 20-30ies of the XX century. The questions of esthetics & poetics of Ukrainian neoclassicism are analysed in the article. It refers also to the discussion (polemics) of the seventists in the sphere of theoretic & esthetic features of neo-classicism and one of the representatives of the movement from "Grono Pyatirnye" P. Phylypovych.